

“KADINLARIN KARŞILAŞTIĞI ÖZEL ZORLUKLAR DAHİL, ADALETE ERİŞİMİN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK ÇERÇEVE” HAKKINDA ÇEVİRİMİÇİ YUVARLAK MASA TOPLANTISI RAPORU

Bu proje Avrupa Birliği ve
Avrupa Konseyi tarafından
finanse edilmektedir

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Bu proje Avrupa Konseyi
tarafından yürütülmektedir

**“KADINLARIN KARŞILAŞTIĞI ÖZEL ZORLUKLAR
DAHİL, ADALETE ERİŞİMİN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK
ÇERÇEVE” HAKKINDA ÇEVİRİMİÇİ YUVARLAK MASA
TOPLANTISI RAPORU**

Avrupa Konseyi

İngilizce Basım
*Report of the online roundtable on "Framework to Measure
Access to Justice Including Specific Challenges Facing Women"
("Kadınların Karşılaştıkları Özel Zorluklar Dahil Adalete Erişimin
Ölçülmesine Yönelik Çerçeve" Hakkında Çevrimiçi Yuvarlak Masa
Toplantısı Raporu)*

Bu belge, İyi Yönetişim için Ortaklık II programı çerçevesinde Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi'nin mali desteğiyle *Kadınların Adalete Erişimi: İstanbul Sözleşmesi'nin ve diğer Avrupa toplumsal cinsiyet eşitliği standartlarının yerine getirilmesi* Projesinin bir parçası olarak hazırlanmıştır. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde taraflardan birinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Metnin bütünlüğünün korunması, yapılan alıntının bağlam dışı kullanılmaması, eksik bilgi verilmemesi veya metnin niteliği, kapsamı veya bağlamı açısından okuyucunun yanlış yönlendirilmemesi kaydıyla ve ticari amaca yönelik olarak kullanılmaması şartıyla (500 kelimeye kadar) alıntı yapılabilir. Kaynak metin "© Avrupa Konseyi, 2022" ibaresi ile birlikte mutlaka belirtilmelidir.

Belgenin tamamının ya da belirli kısımlarının çoğaltılması/çevirisi ile ilgili diğer her türlü talep için Avrupa Konseyi İletişim Müdürlüğü ile irtibata geçilmelidir (F-67075 Strasbourg Cedex veya publishing@coe.int).

Bu belge ile ilgili diğer yazışmalar için Avrupa Konseyi İyi Yönetişim Ortaklığı ile irtibata geçilmelidir.

İyi Yönetişim için Ortaklık

Programlar Genel Müdürlüğü Ofisi
Avrupa Konseyi
Strasbourg Cedex 67075 FRANSA
E-posta: odgp_pgg@coe.int

Kapak tasarımı ve sayfa düzeni: Friends of Brands, Kiev, Ukrayna

Fotoğraflar: Shutterstock

© Avrupa Konseyi, Eylül 2022. Tüm hakları saklıdır.
Lisans sahibi belirli koşullar altında Avrupa Birliği'dir.

Bu yayının çevirisi, "Batı Balkanlar ve Türkiye'ye Yönelik Yatay Destek Programı 2019-2022" ortak programının bir parçası olan "Türkiye'de Kadınların Adalete Erişiminin Desteklenmesi" başlıklı Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi ortak projesinin fonları kullanılarak hazırlanmıştır. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde taraflardan herhangi birinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

1. GİRİŞ

Bu rapor, "Kadınların Adalete Erişimi: İstanbul Sözleşmesi'nin ve diğer Avrupa toplumsal cinsiyet eşitliği standartlarının yerine getirilmesi" üzerine bölgesel İyi Yönetişim için Ortaklık projesinin bir bileşenidir. Proje, Avrupa Konseyi İstanbul Sözleşmesi doğrultusunda, başta şiddet mağduru kadınlar olmak üzere, kadınların adalete erişimini güçlendirmeyi ve Doğu Ortaklığı ülkelerinin İstanbul Sözleşmesi'ni onaylamalarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Proje, Avrupa Konseyi üye devletlerini, kadınlar dahil tüm yurttaşlarının ulusal standartları ve Avrupa Konseyi standartları uyarınca adalete eşit erişimini güvence altına alma ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir adalet zinciri geliştirme çabalarında desteklemeyi amaçlamaktadır.

Rapor, 29-30 Haziran 2020 tarihlerinde çevrimiçi olarak düzenlenen "Kadınların karşılaştığı özel zorluklar dahil adalete erişimin ölçülmesine yönelik çerçeve" konulu hükümetler arası yuvarlak masa toplantısını ve katılımcı kamu kurumlarına ve katılımcı ülkelerde faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluşlara sağlanan çevrimiçi anketler aracılığıyla toplanan ilk aşama verileri esas almaktadır.

Rapor, kadınların özel deneyimlerinin ve ihtiyaçlarının hesaba katılması suretiyle adalete erişimini ölçmek için bir çerçeve ortaya koymaktadır. Avrupa Konseyi standartları uyarınca, kadınlar dahil tüm yurttaşların adalete kapsayıcı erişimini sağlamak amacıyla ulusal makamlara, devlet politikaları ve müdahaleleri için yararlı temel verileri toplayacak bir araştırma planı hakkında tavsiyelerde bulunmaktadır.

Raporda sunulan analiz ve tavsiyeler, katılımcı ülkelerin kadınların adalete erişimi çerçevesine ilişkin mevcut değerlendirmelerinden¹ elde edilen verileri ve katılımcı hükümetlerden ve katılımcı ülkelerde faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluşlardan aldığımız bilgileri yansıtmaktadır.

Bu raporun 2. ve 3. bölümü insan hakları standartları uyarınca kabul edilen adalete erişim kavramını tartışmakta; 4. bölüm kadınların adalete erişiminin özgüllüğünü analiz etmekte ve 5. Bölüm adalete erişiminin sağlanmasında devletlerin rolünü tanımlamaktadır. Son olarak, 6. Bölüm; Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova Cumhuriyeti ve Ukrayna'da adalete kapsamlı bir biçimde erişilmesine en fazla katkıda bulunabilecek boyutları ortaya koymakta ve ilgili göstergeleri tartışmaktadır.

¹ Avrupa Konseyi (2016), "Barriers, remedies and good practices for women's access to justice in Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine", "Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'da kadınların adalete erişiminin önündeki engeller, çareler ve iyi uygulamalar" Avrupa Konseyi, Strasburg.

2. ADALETE ERİŞİM – TANIM

Herkes için adalete erişim temel bir insan hakkıdır ve bu nedenle, uluslararası düzeyde ve Avrupa düzeyinde kabul edilmiş insan hakları belgelerinde ve standartlarında yer almaktadır. Adalete erişim, son on yılda hem kendi içinde temel bir hak hem de kalkınmanın, demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün temel bir unsuru ve yaşam hakkı, insan onuru, siyasal katılım, ayrımcılık yapmama ve şiddete maruz kalmama dahil diğer tüm medeni, sosyal, siyasi ve ekonomik hakları gerçekleştirmenin bir aracı olarak öne çıkmıştır.

Adalete erişim, hem usul odaklı hem de sonuç odaklı unsurlar içeren geniş bir kavramdır. Avrupa Konseyi ve Avrupa insan hakları çerçevesi adalete erişim hakkını güvence altına almaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi, maddi olanaklardan yoksun olanlar için ücretsiz hukuki yardım hakkını da içeren adil yargılanma hakkını düzenlemektedir. 13. madde etkili başvuru hakkını düzenlemektedir. Üye devletlerin adalet sistemlerini değerlendiren² Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu (CEPEJ), adaletin kalitesini ve etkinliğini adalete erişimin kilit bir unsuru olarak belirlemiştir³.

Kadınların adalete erişimini ele alan tanımlar, erişimi etkileyen ve özellikle kadınları ilgilendiren çeşitli unsurları detaylandırmaktadır. Eşit hakların varlığını, etkili ve erişilebilir uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının yanı sıra adalet kurumlarının hesap verebilirliğini içermektedirler.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) kadınların adalete erişimini aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır:

"Hakların korunması, gücün kötüye kullanılmasının denetimi ve uyuşmazlıkların çözümü için, özellikle yoksul ve dezavantajlı gruplardan kadınların adil, etkili, maddi olarak karşılanabilir ve hesap verebilir mekanizmalara erişimi. Buna, kadınların resmi ve gayri resmi adalet sistemleri aracılığıyla adil bir çözüm arayabilmesi ve elde edebilmesi, ve yasa yapma süreçlerine ve kurumlara katılabilmesi ve bunları etkileyebilmesi de dahildir".⁴

² Bkz. Özel dosya - Report "European judicial systems - CEPEJ Evaluation report - 2020 Evaluation cycle"Avrupa yargı sistemleri - CEPEJ Değerlendirme raporu - 2020 Değerlendirme döngüsü" (2018 verileri) (coe.int)

³ Bkz, örneğin: CEPEJ (2017), "Measuring the quality of Justice", "Adaletin kalitesini ölçmek" Avrupa Konseyi, Strasbourg, <https://edoc.coe.int/en/efficiency-of-justice/7500-measuring-the-quality-of-justice-guide.html>; CEPEJ (2016) Handbook for conducting satisfaction surveys aimed at Court users in the Council of Europe's member States; Avrupa Konseyi üye devletlerinde mahkeme kullanıcılarının memnuniyeti araştırmalarının yürütülmesine yönelik el kitabı <https://rm.coe.int/european-commission-for-the-efficiency-of-justice-cepej-handbook-for-c/168074816f>

⁴ UNDP (2005), "Programming for justice: access for all – A practitioner's guide to a human rights-based approach to access to justice", "Adalet için programlama: herkes için erişim – Adalete erişimde insan haklarına dayalı bir yaklaşım için uygulayıcı kılavuzu", UNDP, Bangkok.

33 sayılı CEDAW Genel Tavsiye Kararı uyarınca, kadınların adalete erişimi aşağıdakileri kapsamaktadır:

- » CEDAW uyarınca kadınların adalete erişiminin engellenmemesi ve haklarını savunabilmeleri anlamına gelen hukuki olarak tanınma (dava edilebilirlik);
- » mahkeme ve diğer yarı-yargısal organların kırsal ve uzak bölgeler de dahil olmak üzere, ülke sınırları içerisinde mevcut olması anlamına gelen elverişlilik;
- » adalet sistemlerinin kadınlar açısından güvenli, ekonomik, fiziki olarak erişilebilir ve kadınların ihtiyaçlarına uygun ve uyarlanmış olmasını gerektiren erişilebilirlik;
- » yetkinlik, etkililik, bağımsızlık, tarafsızlık ve yerindelik gibi unsurları ve elverişli, anlamlı ve etkili başvuru yollarının öngörülmesini içeren iyi nitelikler;
- » adalet sistem(ler)inin hesap verebilirliği

Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi), taraf devletlerin şiddet mağduru kadınların adalete erişimini sağlama yükümlülükleri arasında, uzman destek hizmetlerini (md. 25); yeterli hukuki yolların öngörülmesini (md. 29); gecikmeksizin tazminat hakkını (md. 30); etkili, orantılı ve caydırıcı yaptırımları (md. 45); zorunlu anlaşmazlık giderme alternatif süreçlerinin veya hüküm vermenin yasaklanmasını (48); soruşturma ve kovuşturma işlemlerinin gecikmeksizin yürütülmesini ve mağdurlar için yeterli ve acil koruma tedbirlerinin öngörülmesini (md. 49) ve hukuki yardıma ve ücretsiz adli yardıma (md. 57) erişimi saymaktadır. Son olarak, etkililik, adalete erişim tanımının herkes için anlam ifade eden kilit bir unsurdur - işleyen bir adalet sisteminin diğer tüm unsurları ile kesişen, bunları destekleyen ve kapsayan boyuttur. Avrupa Komisyonu'na⁵ göre etkililik, adalet sisteminin yetkinliğini, kalitesini ve bağımsızlığını kapsar. Genel olarak, etkili bir adalet sistemi, adalete giden yolun tüm adımlarında yurttaşların ihtiyaçlarını karşılayan adalet hizmetleri sunan bir sistemdir. Buna, uluslararası insan hakları standartları uyarınca tüm yurttaşlara kapsamlı ve eşit haklar tanıyan yasal bir çerçeve; yaygın toplumsal hukuk bilinci ve okuryazarlığı; ceza ve hukuk davaları için adli yardım da dahil olmak üzere maddi olarak karşılanabilir ve nitelikli hukuki tavsiyenin ve temsilin varlığı; erişilebilir, maddi olarak karşılanabilir, gecikmeksizin sunulacak, etkili, verimli, tarafsız, yolsuzluktan uzak, güvenilir ve uluslararası insan hakları standartlarına uygun kuralları ve süreçleri esas alan

5 Avrupa Komisyonu (2016), Effective Justice Systems, European Semester Thematic Factsheet. Etkili Adalet Sistemleri, Avrupa Dönemsel Tematik Bilgi Notu https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/european-semester_thematic-factsheet_effective-justice-systems_en.pdf erişim tarihi: 24 Mayıs 2021.

uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının varlığı ve yargı kararlarının uygulanması için etkin, tarafsız ve etkili mekanizmaların varlığı dahildir⁶.

3. ADALETE ERİŞİM – HAK TEMELLİ YAKLAŞIM

Bu rapor, hak temelli bir yaklaşımla desteklenen adalete erişim anlayışını ve onun kurucu unsurlarını yansıtmaktadır. Hak temelli bir yaklaşımda, adalete erişim, erişimi sağlayacak “yükümlülük sahibine” (yani adaleti sağlamakla görevli ve yetkili kurumlar) ve adalet hizmetlerine erişim aracılığıyla haklarını icra edecek “hak sahiplerine” (yani adaleti arama ve elde etme hakkına sahip kişi ve kuruluşlar) atıfta bulunur.

Adalet kurumları ile yurttaşlar arasındaki ilişkiyi hizmet sunumundan ziyade, haklardan yararlanma bakımından yorumlayan bu yaklaşım, kurumsal hesap verebilirliği ve yurttaşların güçlenmesini vurgulamaktadır. İnsan hakları perspektifi ile desteklenen adalet sistemlerinin değerlendirilmesi, sadece adalet hizmetlerinin varlığını ve yetkinliğini dikkate almakla kalmayacak; kalite, etkinlik ve yararlanıcılar üzerindeki etkileri bakımından titiz bir değerlendirme de içerecektir. Örneğin, kurumsal kapasiteyi değerlendirirken, çalışmalar sadece yargıçların sayısını ve teknik özelliklerini değil, aynı zamanda insan hakları standartları uyarınca adalet sağlama kapasitelerini de dikkate almaktadır. Hak temelli adalet sistemi değerlendirmesinin ve ölçüm çerçevelerinin bir diğer önemli özelliği ise, örneğin, yurttaşların adalet ihtiyaçları ve kurumlara duyulan güvene, adalet hizmetlerinin kalitesine ve memnuniyet düzeylerine dair algı verileri gibi talep yönlü verilere odaklanmasıdır.

⁶ BM Kadın Birimi ve Avrupa Konseyi (2016), “A Framework for measuring women’s access to justice”, “Kadınların adalete erişiminin ölçülmesine yönelik çerçeve”, BM Kadın Birimi, New York.

4. KADINLARIN ADALET DENEYİMİNİN ÖZGÜLLÜĞÜ

ve kadınların adalete erişimini teşvik eden yasal ve siyasi çerçevenin unsurları

Kanun önünde kadın-erkek eşitliği ve uyumsuzluk çözüm mekanizmalarına eşit erişim, adalete erişimin evrensel bir insan hakkı olarak ele alındığı bir dizi uluslararası metinde düzenlenmiştir. Bu bağlamda; Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi gibi uluslararası aktörlerin bir dizi çalışması ve raporu⁷ adalete erişmek isteyen kadınların karşılaştığı özel zorlukların altını çizmiştir. Bu engeller, kadınların gerçekliklerinin farklı yönlerine dayandırılırken, erkeklere kıyasla kadınların adalete erişim yeteneklerini ciddi şekilde sınırlayan iki farklı kategoride gruplandırılabilir. Bunlar kurumsal engeller ve sosyal, ekonomik ve kültürel engellerdir.

Kurumsal engeller. Bu engeller, kadınların adalete erişimini destekleyen yasal ve kurumsal ortamın eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Buna, kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olduğunu reddeden ayrımcı yasalar, ve toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmeyen ancak kadınları olumsuz etkileyen yasalar; yargıçlar, savcılar ve kolluk görevlileri dahil adalet profesyonellerinin ve adli yardım hizmeti sunanlar dahil avukatların kalıp yargıları; hukuk davalarında ve kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet davalarında adli yardıma kısıtlı erişim; kadına yönelik şiddetle ve ev içi şiddetle mücadelede yönelik uygun hukuki çerçevenin bulunmaması, ve yasalar yürürlükte olsa dahi, yargı sistemlerinin bunların uygulanması için yeterli kapasiteye sahip olmayışı dahildir. Buna ek olarak, kaynaklar genellikle eşit olmayan bir şekilde tahsis edilmekte ve, örneğin, aile hukukunu ve iş davalarını kapsayan harç muafiyet programlarını ve kimlik, doğum veya ölüm belgelerine ilişkin prosedürler gibi yargı sisteminin kadınları özellikle ilgilendiren kilit alanlarını hedefleyememektedir.

Birçok kurumsal engel, toplumsal cinsiyet dışındaki faktörlerden kaynaklanmaktadır: yargılamaya giderleri ve prosedürlerin uzunluğu, sınırlı coğrafi erişim; tercümanlık hizmetlerinin eksikliği ve hukuk bilgisi ve bilinci

7 UNDP (2004) "Access to justice," "Adalete erişim", UNDP, New York, <http://bit.ly/1Pu4NBq>, erişim tarihi: 15 Mart 2021; Dünya Bankası (2011), "World development report 2012: gender equality and development", "Dünya kalkınma raporu 2012: toplumsal cinsiyet ve kalkınma", Dünya Bankası, Washington, DC; Amerikan Barolar Birliği Hukukun Üstünlüğü Girişimi (2012), "Access to justice assessment manual", "Adalete erişim el kitabı", Amerikan Barolar Birliği, Washington, DC; BM Kadın Birimi (2011), "Progress of the world's Women – In pursuit of justice", "Dünya Kadınlarının İlerlemesi – Adaletin Peşinde", BM Kadın Birimi, New York; CEDAW (2015) "General recommendation No. 33 on women's access to justice", "Kadınların adalete erişimi hakkında 33 sayılı Genel Tavsiye Kararı", <https://digitalibrary.un.org/record/807253?ln=en>, erişim tarihi: 30 Mart 2021; Avrupa Konseyi (2018), "Gender equality strategy 2018-2023", "Toplumsal cinsiyet eşitliği stratejisi 2018-2021", Strasbourg, BM Kadın Birimi (2018). "A practitioner's toolkit on women's access to justice programming", "Uygulayıcılar için kadınların adalete erişiminin programlanması hakkında rehber", BM Kadın Birimi, New York; BM Kadın Birimi, IDLO ve Dünya Bankası (2019). "Justice for women – High level group report", "Kadınlar için adalet – Üst düzey grup raporu" BM Kadın Birimi, New York.

eksikliği hem kadınları hem de erkekleri etkilemektedir. Ancak, sosyal ve kurumsal engellerin bir araya gelmesi, -farklı gelir ve eğitim seviyeleri, farklı yaş grupları ve etnik gruplar arasında kadınların adalet kurumlarına erişimde karşılaştıkları zorlukları arttırmakta, adalet sistemine girmelerini engellemekte, yüksek zayıt (davaların düşmesi) yaratmakta ve kadınları yargı sürecinde daha savunmasız hale getirmektedir.

Sosyal, kültürel, ve ekonomik engeller. Yerleşik toplumsal cinsiyet normları da kadınların adalete erişimlerini çeşitli şekillerde engellemektedir. Kadınların toplumdaki konumunu geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin belirlediği yerlerde, kadınların adalete başvurması utanç verici olarak görülmekte ve hak ihlallerine karşı hukuk yoluna başvurmaya çalışan kadınlar, toplulukları tarafından dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Kadınların hane içerisindeki geleneksel görevlerinden kaynaklanan zaman yoksulluğu, ev dışında kişisel işlerine ayıracak zamanlarının hiç olmaması veya çok az olması anlamına gelmektedir. Ekonomik eşitsizlikler, yüksek yargılama giderleri gibi adalete erişimin önündeki engelleri arttırmaktadır. Gerçekten de, ücretsiz adli yardım veya başvurusunun gerçek gelirini dikkate almayan harç muafiyeti programları için uygunluk kriterleri, ortalama olarak, erkekler için gelirinin (eğer varsa) daha küçük bir kısmına erişimi olan kadınlara ayrımcılık yapılması sonucunu doğurmaktadır. Özel ulaşım araçlarına sınırlı erişim, düşük okuryazarlık ve eğitim düzeyi, erkeklerinkine kıyasla kadınların adalete erişimini olumsuz etkileyen unsurlardır. Aşağıda görüleceği üzere Şekil 2 "durumsal koşullar" olarak tanımlanan bu unsurları, yaş, ırk, annelik ve medeni durum gibi kişisel özelliklerle birlikte, kadın haklarını ve adalete erişimi daha da sınırlayan bir kombinasyon halinde göstermektedir.

Şekil 2 Kadınların adalete erişimi önündeki sosyal, kültürel ve ekonomik engeller

Kadınların adalete erişimini güçlendirmeyi amaçlayan müdahalelerin başarılı olması için, kadınların kendi özel adalet ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken karşılaştıkları görünür ve görünmez engelleri hesaba katmalıdır. Özellikle, kadınların adalete erişimini destekleyen kolaylaştırıcı bir ortamın kilit unsurları şunlardır: toplumsal cinsiyete duyarlı bir hukuk çerçevesi, kadınların yasal farkındalığı ve hukuk okuryazarlığı, maddi olarak karşılanabilir ve nitelikli hukuki tavsiyeye ve hukuki temsile erişim, adalet sisteminin kurumsal kapasitesi, toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılardan arındırılmış adil prosedürler, ihtisas mahkemeleri ve özel prosedürler, etkili hukuk yolları ve uygulama, toplumsal cinsiyete duyarlı kaynak tahsisi.

5. KADINLARIN ADALETE ERIŞİMİNİN GÜVENCE ALTINA ALINMASINDA DEVLETLERİN ROLÜ

Kadınların adalete eşit erişiminin güvence altına alınması, Avrupa Konseyi'nin 2018-2023 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi'nin beş öncelikli temasından biridir. Herkesin adalete eşit erişim hakkı, Avrupa Konseyi'nin dört ana sözleşmesinde güvence altına alınmıştır: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; Avrupa Sosyal Şartı; İnsan Ticaretine Karşı Eylem Sözleşmesi, ve Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Sözleşme (İstanbul Sözleşmesi)⁸.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 6(1) maddesi üye devletlerin adil yargılanma hakkını ve etkili başvuru yollarını güvence altına alması yükümlülüğünü düzenlemektedir. 14. madde ve 12 No.lu Protokol, cinsiyete dayalı ayrımcılık dahil, sözleşmeyle belirlenen hakların ayrımcılık teşkil edecek şekilde uygulanmasını yasaklamaktadır. Avrupa Sosyal Şartı (ESC), yasal koruma hakkını güvence altına almaktadır, ve cinsiyete dayalı ayrımcılık dahil her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere (Bölüm 2), İstanbul Sözleşmesi, kadınların adalete erişimini sağlamak için, toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargıların ortadan kaldırılması amacıyla toplumsal ve kültürel kalıpların değişmesini teşvik etmek için önlemlerin alınması; şiddet mağdurlarıyla çalışan profesyonellere mağdurların ihtiyaçları, hakları ve eşitlik konularında yeterli eğitim sağlanması; ve yeterli hukuk bilgisi sağlanması dahil devletlere bağlayıcı yükümlülükler getirmektedir. Sözleşme, her ne kadar şiddet mağduru kadınlara odaklansa da, belirlediği standartlar istihdam ve aile hukuku gibi kadınları özellikle ilgilendiren diğer konulara da uygulanmalıdır⁹.

⁸ Choudhry S. (2018), "Women's access to justice – A guide for legal practitioners", "Kadınların adalete erişimi – Hukuk uygulayıcıları için rehber" s. 13, Avrupa Konseyi, Strasbourg.

⁹ Ibidem

CEPEJ, 47 üye devletin yargı sistemlerine ilişkin periyodik değerlendirmeler yürütmektedir. Bu değerlendirmeler, mahkemelerde ve savcılık hizmetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine, adli yardıma erişime, ev içi şiddet ve cinsel şiddetle ilgili konularda yargıçların ve savcılarının eğitimine, ve cinsel şiddet ve tecavüz mağdurlarına yönelik elverişli düzenlemelerin varlığına ilişkin göstergeleri içermektedir. Devletlerden toplanan bu veriler, yetkin ve nitelikli yargı sistemlerinin unsurlarına ilişkin farkındalık yaratmakta ve mevcut iyi uygulamaların ve boşlukların altını çizmektedir¹⁰.

CEPEJ, öte yandan, adaletin niteliğini ve etkinliğini arttırmak için kılavuzlar ve standartlar da sunmaktadır¹¹.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, AİHS'in 6 ve 14. maddeleri ile Sözleşme'ye Ek 12 Numaralı Protokol uyarınca, cinsiyete dayalı ayrımcılık dahil adli yargılanma hakkının ihlalden üye devletlerin hükümetlerini sorumlu tutmak suretiyle, adalete erişime ilişkin Avrupa standartlarını desteklemektedir¹².

BM insan hakları çerçevesi uyarınca, 33 sayılı CEDAW Genel Tavsiye Kararı, devletlerin ayırım gözeten yasalara, toplumsal cinsiyet klişeleştirilmesine ve adalet sisteminde benimsenen toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılara, eğitime ve farkındalık arttırmaya, ve hukuki yardım ile adli yardıma erişime ilişkin yükümlülüklerini ortaya koymaktadır.

Son olarak, BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, kadınların ve erkeklerin adalete erişimini sağlama yükümlülüğü bulunan hükümetlere, insan haklarının hayata geçirilmesi ve herkes için adalete eşit erişimin sağlanması için çağrıda bulunmaktadır¹³.

10 Choudhry S. (2018), "Women's access to justice – A guide for legal practitioners", "Kadınların adalete erişimi – Hukuk uygulayıcıları için rehber" s. 13, Avrupa Konseyi, Strasbourg.

11 CEPEJ kılavuz ilkeleri, rehberleri ve el kitapları için bkz. <https://www.coe.int/en/web/cepej/gt-qual-tools> ve <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-work/saturn-centre-for-judicial-time-management>

12 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (2021) "Toplumsal cinsiyet eşitliği bilgi notu", https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Gender_Equality_ENG.pdf, erişim tarihi: 29 Mart 2021

13 BM (2015), A/ RES/70/1 sayılı Kararı, <https://documents-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement>, erişim tarihi: 20 Mart 2021; BM (2015), 16 sayılı Sürdürülebilir Kalkınma Amacı, 16.3 sayılı Hedef, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/>, erişim tarihi: 20 Mart 2021.

6. KADINLARIN ADALETE ERİŞİMİNİN ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK ÇERÇEVEYE GENEL BAKIŞ

Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova Cumhuriyeti ve Ukrayna

Kadınların adalete erişimini teşvik etmeye yönelik etkili müdahalelerin temel bileşenlerinden biri, adaletin ana unsurlarına ilişkin güvenilir verilerin mevcudiyetidir. Adalete kapsayıcı erişimin güçlendirilmesine dair Doğu Ortaklığı ülkelerinin çabalarını desteklemeyi amaçlayan halihazırda devam eden proje bağlamında, bu bölüm, kadınların adalete erişimi hakkında bilgi toplamak için birbiriyle bağlantılı bir dizi tavsiye ortaya koymaktadır. Katılımcı ülkelerin idari kuruluşları tarafından sağlanan bilgileri esas alan aşağıdaki listede sıralanmış alanları, kadınların adalete erişimini ilerletmede kritik öneme sahip olduğu kabul edilmektedir.

I. Kadınlar açısından adalete giden yol.

- a. Kadınlar tarafından deneyimlenen dava edilebilirlikle ilgili temel sorunlar
- b. Tercih edilen adalet çözüm mekanizmaları
- c. Kadınlar açısından elde edilen adalet sonuçları

Kadınların ve kız çocuklarının adalete erişiminin kapsamlı bir şekilde anlaşılması için kadınlar açısından adalete giden yollar haritalandırılmalıdır. Kadınların karşılaştığı dava edilebilirlikle ilgili başlıca sorunların neler olduğunu ve kadınların bu sorunlar hakkında hangi yollara başvurduğunu öğrenmek, adalet sisteminin erişilebilirliğini teşvik etmeye yönelik politika çabalarının bağlam içerisine yerleştirilmesine ve bu çabaları yönlendirmeye yardımcı olur. Kadınlar adaleti nerede aramaktadır? İhtisas mahkemeleri ve diğer ilgili yargı organları kuruluş amaçlarını yerine getiriyor mu, yoksa kadınlar bu mekanizmaları atlamayı mı tercih ediyor? Kadınlar alternatif, yargı-dışı uyumsuzluk çözüm mekanizmalarını mı tercih ediyorlar? Kadınlar şiddete karşı kendilerini korumak ve çare aramak için ne yapıyor? Bunlar ve bunlara benzer soruları yanıtlamak, kadınların adalet deneyimini doğru bir şekilde anlamak için çok önemlidir – kadınları en çok ilgilendiren konulara odaklanılmasını ve adalete erişimlerini sınırlayan olası eksikliklerin anlamlı bir şekilde ele alınmasını sağlayacak daha fazla değerlendirmeye ve müdahaleye olanak tanıyacaktır.

Politika oluşturma odağı. Kadınların adalete erişimi için elverişli bir ortam yaratmayı amaçlayan politikalar, kadınların gerçek ihtiyaçlarına cevap vermeli ve gerçek deneyimlerini yansıtmalıdır. Kadınların adalet yollarına ışık tutmayı amaçlayan veri toplama, bu nedenle öncelikle kadınların adalet deneyimine odaklanmalıdır. Veri kaynakları, genel nüfus ve kullanıcı araştırmalarını ve kadın odak grupları ile kadın derneklerinin odak gruplarını içermelidir. Davalara ilişkin idari veriler ve bunların sonuçları ve uzman görüşmeleri, bilgileri tamamlamak ve bilgilerin çapraz kontrol ve doğrulamalarını yapmak için faydalı olacaktır.

II. Kurumsal kapasite.

- a. Kadınların hukuk ve adalet mesleklerine katılımı
- b. Adalet ve hukuk profesyonelleri için toplumsal cinsiyet eğitimi
- c. Kurumsal düzenlemeler ve koordinasyon kapasitesi
- d. Hukuk/adalet/kolluk profesyonelleri için toplumsal cinsiyet eğitimlerinin varlığı
- e. Toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmeyen ve toplumsal cinsiyete duyarlı yasaların uygulanması
- f. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe analizi

“Kapasite”, adalet sisteminin yurttaşların adalet ihtiyaçlarına cevap verme yeteneğinin ölçüsüdür. Adalet mesleğinde toplumsal cinsiyet eşitliğini; adaletin sağlanması ile ilgili kurumsal düzenlemeleri ve kolluk teşkilatı ve sağlık sektörü de dahil bunların koordinasyon kapasitesi seviyelerini; yargı personelinin oluşumunu ve eğitim düzeylerini; adalet profesyonellerinin kapsayıcı adaleti, ayrımcılık uygulamaksızın ve insan hakları standartlarına uygun olarak sunma kapasitesini; yasaların uygulanmasını; ve bütçelemeyi ve kaynakların tahsisini içerir – tüm bu unsurlar adalet sisteminin, adalet ihtiyaçlarını etkili bir şekilde karşılama ve adalete erişim hakkını ayrımcılık uygulamaksızın hayata geçirme kapasitesini belirler.

- a. **Kadınların hukuk ve adalet mesleklerine katılımı** kapsayıcı ve etkili bir adalet sisteminin vazgeçilmez özelliğidir¹⁴. Gerçekten de, “kadınların yargı düzenine katılımı [...] adalet sisteminin hizmet ettiği toplumu yansıtmaması açısından önemlidir. Kadın yargıçlar [...] tarafsız bir yargıya katkıda bulunarak

¹⁴ Yargıçların, mahkeme başkanlarının, yargıç olmayan personelin, savcılarının, savcılıklara bağlı memurların toplumsal cinsiyet dağılımına ilişkin CEPEJ verileri, Doğu Konferansı ülkelerinde adalet profesyonelleri arasında kadın temsiline dair olumlu bir eğilimin varlığını göstermektedir. Ancak mahkeme başkanları arasındaki cinsiyet dağılımına ilişkin veriler olumlu bir tablo yansıtmamaktadır ve bu da kadınların yargıda üst düzey pozisyonlara erişiminin hala sınırlı olduğunu göstermektedir. Verilerin tamamı için CEPEJ-STAT mahkemelerde ve savcılıklarda toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin dinamik veri tabanı/gösterge tablosuna bakınız, https://public.tableau.com/profile/cepej#!/vizhome/CEPEJ-Genderequalityv2020_1_0EN/GenderEquality . Erişim tarihi: 20 Mayıs 2021.

ve yasaların uygulanmasındaki rolleriyle (kadınlar ve kız çocukları için adalete erişim dahil) hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesini teşvik edebilirler¹⁵. Hukuk ve adalet mesleğinde çeşitlilik başlı başına olumlu bir unsur olmakla birlikte, adalet arayan kadınların da bu çeşitlilikten yararlandığına dair göstergeler mevcuttur. Her ne kadar "kadın hukukçuların salt varlığı, kadınların resmi kurumlar aracılığıyla adaleti elde edebileceklerini güvence altına almasa da, adalet sektörünü kadınlar için daha ulaşılabilir kılmaktadır"¹⁶. Araştırmalar¹⁷, kadın adalet profesyonellerinin yokluğunun, kadınları adalet sistemine başvurmaktan caydırdığını göstermiştir.

Bu duruma özellikle tecavüz ve kadına yönelik şiddet gibi hassas vakalarda rastlanmaktadır¹⁸. Kapsayıcı adalet sistemlerinin anahtar unsuru olan kadınların hukuk ve adalet mesleğine katılımı, eşitlikçi ve ayırım gözetmeyen kurumsal bir kültür yaratmak için tüm adalet profesyonellerine yönelik duyarlılık yaratma ve eğitim faaliyetleriyle yakından bağlantılı olmalıdır.

b. Adalet ve hukuk profesyonelleri için toplumsal cinsiyet eğitimi. Yargıda toplumsal cinsiyete duyarlı uygulamaların varlığı, sistemin kadınların ve kız çocuklarının özel adalet ihtiyaçlarına cevap verme yeteneğine önemli ölçüde katkıda bulunur. Kadınların adalet deneyimlerinin ve adalet ihtiyaçlarının özgünlüğüne ilişkin güçlü bir anlayış yaratmak ve avukatların, yargıçların, savcılarının, mahkeme personelinin ve kolluk kuvvetlerinin yerleşik kalıp yargılarını ortadan kaldırmaya yardımcı olmak için giriş seviyesinde sunulacak eğitim ve hizmet içi eğitim esastır. Hakimlerin ve diğer adalet profesyonellerinin seçiminde/atanmasında¹⁹ ve kariyer ilerlemelerinde dikkate alınacak toplumsal cinsiyetle ilgili hususlar, toplumsal cinsiyete duyarlı vakaların nasıl ele alınacağına dair rehberlik sağlayan düzenlemelerin varlığı, yargının idari birimlerinde toplumsal cinsiyet irtibat kişilerinin atanması, derdest ve tamamlanan davalar, temyiz başvurusu sayısı ve kullanıcı memnuniyeti hakkında toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin düzenli bir biçimde toplanması gibi hususlar toplumsal cinsiyet değerlendirmelerinin yargıda "kurumsallaşmasına" katkıda bulunur. Avrupa Konseyi Hakimler ve Savcılar için Kadınların Adalete Erişiminin Sağlanması hakkında Eğitim Kılavuzu'nun²⁰ Ermenistan Bölümünde de belirtildiği üzere, yargıçlara ve diğer adalet profesyonellerine, adaletin toplumsal cinsiyet sorunlarına ilişkin temel verilerin sağlanması, toplumsal cinsiyete duyarlı

15 UNODC (2013), "Accounting for security and justice in the post-2015 development agenda", "2015 sonrası kalkınma gündeminde güvenlik ve adalet", UNODC, New York, s. 59.

16 Women and Children Legal Research Foundation (Kadınlar ve Çocuklar için Hukuk Araştırmaları Vakfı) (WCLRF) (2008), "Women's access to justice: problems and challenges", "Kadınların adalete erişimi: sorunlar ve engeller", WCLRF, Kabil; <http://www.wclrf.org.af/wp-content/uploads/2013/09/Women-Access-To-Justice-Final.pdf>. Erişim tarihi: 25 Mart 2021.

17 WCLRF (2008); Dünya Bankası (2011).

18 Hindistan'da tamamı kadınlardan oluşan polis karakolları, kadınların cinsel şiddet de dahil olmak üzere şiddet vakalarını ihbar etme eğilimini arttırmada başarılı olduklarını kanıtladılar. Bkz. Dünya Bankası (2011).

19 Bkz. CEPEJ-STAT mahkemelerde ve savcılıklarda toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin dinamik veri tabanı/gösterge tablosu, Cit.

20 "Training manual for judges and prosecutors on ensuring women's access to justice – Country chapter for Armenia", "Hakimler ve Savcılar için Kadınların Adalete Erişiminin Sağlanması hakkında Eğitim Kılavuzu – Ermenistan Bölümü, <https://rm.coe.int/training-manual-for-judges-and-prosecutors-on-ensuring-women-s-access-/1680764286>, erişim tarihi 26 Mart 2021.

ve kalıp yargılardan arındırılmış adalet hizmetleri için esastır. “Ülkede ev içi şiddetin yaygınlığına ilişkin doğru bilgilere sahip olmak yargıçlar ve özellikle savcılar için büyük önem taşımaktadır. Bu, mevcut zorluklara etkin bir şekilde yanıt vermelerini, gizli suçları ortaya çıkarmalarını, faileri adalete teslim etmelerini, mağdurlara destek olmalarını ve güvenliklerini sağlamalarını, suçları doğru tanımlamalarını ve ev içi şiddeti azaltmak için gerekli önlemleri almalarını sağlayacaktır.

c. Kurumsal düzenlemeler ve koordinasyon kapasitesi. Adaletin sağlanmasında görev alan kurumlar genellikle bakanlıklar, müdürlükler, idari kuruluşlar ve diğer kurumsal organlardır. Bu tür kurumların ve toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırılan düzenlemelerin haritasını çıkarmak, kadınların adalete erişimini teşvik eden kilit aktörleri belirlemek için elzemdir. Bu tür aktörlerin kendi aralarında ve diğer kurumlarla koordinasyon sağlayabilmeleri, aynı zamanda, sistemin kadınların adalet ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kapasitesinin de bir göstergesidir. Gerçekten de, adalet ve güvenlik sektörü politikalarına ilişkin bir BM Kadın Birimi incelemesinde²¹ belirtildiği gibi, sektörler arası koordinasyon eksikliği, adalet politikalarının veya stratejilerinin uygulanmasını engelleyen unsurlardan biridir.

d. Toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmeyen ve toplumsal cinsiyete duyarlı yasaların uygulanması. Kurumsal kapasitenin temel, ve genellikle gözden kaçan bir boyutu da, adalet sisteminin toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden ve kadın haklarını koruyan yasaları uygulama yeteneğidir. Gerçekten de, ayrımcı yasaların yürürlükten kaldırıldığı ve toplumsal cinsiyete duyarlı yasalarla değiştirildiği ülkelerde bile, adalet profesyonellerinin düşük farkındalığı nedeniyle de, bu yasalar bazen istikrarlı bir biçimde uygulanmamaktadır.

e. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe analizi. Avrupa Konseyi, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeyi “bütçe sürecinde toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması uygulaması” ve “bütçelerin toplumsal cinsiyete duyarlı olarak değerlendirilmesi, bütçe sürecinin tüm seviyelerine toplumsal cinsiyet bakış açısının dahil edilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için gelir ve harcamaların yeniden yapılandırılması” olarak tanımlamaktadır²².

Adalet sistemine erişebilirliğin değerlendirilmesinde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye odaklanmak, bütçelerin toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmediği gözlemlerle desteklenir. Bilakis, hükümetlerin gelirleri arttırma ve kaynakları tahsis etme şekli, politika seçimlerini ve öncelikleri yansıtır ve kadınları ve erkekleri farklı şekillerde etkileyebilir. Devlet bütçelemesi, farklı hizmetleri ve programları finanse etmek dahil kaynakları yeniden dağıtarak bireyleri etkiler. Bu nedenle, bütçeleme, insan hakları dahil, hakların uygulanmasında eşitliği ve ayrımcılık yapılmamasını teşvik etmek - veya aksi -

21 BM Kadın Birimi (2015), “Preventing conflict, transforming justice, securing the peace: a global study on the implementation of United Nations Security Council resolution 1325”, “Çatışmayı önlemek, adaleti dönüştürmek, barışı sağlamak: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyininin 1325 sayılı kararının uygulanması üzerine küresel bir çalışma BM Kadın Birimi, New York.

22 “Avrupa Konseyi (2009), “Gender budgeting: practical implementation handbook”, “Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme: pratik uygulama el kitabı”, Avrupa Konseyi, Strasbourg.

için güçlü bir politika aracıdır²³. CEDAW'da açıkça belirtilmese de bütçeleme, hükümetlerin, ayrımcılık yapmama, eşitlik, katılım ve önyargıların ortadan kaldırılması ve toplumsal cinsiyete dayalı zararlı kalıp yargılardan doğan uygulamalar konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmeleri için önemli bir araçtır. Kadınların adalete erişimi hakkında CEDAW 33 sayılı Genel Tavsiye Kararı'nın 18. maddesi, adaletin kalitesini güvence altına alınan gereklilikleri arasında, kadın sanıklara, tanıklara ve mahkûmlara yönelik koruyucu tedbirlerin etkinliğini sağlamak için bütçe ve kaynak tahsis edilmesini kapsamaktadır. 39. madde uyarınca, Komite taraf devletlere "uzman yargı ve yarı-yargı organları ile idari organlar, alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları, ulusal insan hakları kurumları ve ombudsman birimleri dahil adalet sistemlerinin tüm bölümlerine yeterli bütçe [...] yardımı sağlanmasını" tavsiye etmektedir.

Gerçekten de, kadınların adalete erişimini ve haklarının korunmasını teşvik etmek ve adli yardım hizmetleri, harç muafiyeti programları, adli yardım hizmeti sağlayıcıları, ihtisas mahkemeleri ve özel birimler dahil yargıçlar ve diğer adalet profesyonelleri için eğitim programları ile ev içi şiddetle ve kadına yönelik şiddetle mücadele programları ve mekanizmaları gibi programların ve hizmetlerin kalitesini ve etkinliğini sağlayacak kaynakların tahsisi için üzerinde dikkatlice düşünülmüş bütçe tercihleri gereklidir.

Politika oluşturma odağı. Kapasiteye odaklanan etkili politika müdahaleleri, hem arz tarafını (adalet sisteminin ayrımcılık gözetmeden gerçek adaleti sağlama kapasitesi) hem de talep tarafını (kadınların adalet kurumları nezdinde ihtiyaçları, adalet sonuçları ve bunların kadınlar üzerindeki etkileri) ele almalıdır.

Buna ek olarak, yargı sisteminin kapasitesine ve toplumsal cinsiyete duyarlılığına hem nesnel hem de öznel açılardan yaklaşılması gerekir. Avukatların/yargıçların/mahkeme personelinin/polis memurlarının sayısı ve mesleki düzeylerine ilişkin cinsiyete göre ayrıştırılmış veriler, adalet sistemlerinin çeşitliliğine ve temsil kabiliyetine ışık tutabilir. Toplumsal cinsiyete duyarlı eğitim programlarına ilişkin bilgiler ve yargıda toplumsal cinsiyete duyarlı uygulamaların varlığı, kapsayıcı ve toplumsal cinsiyete duyarlı yargı hizmetlerinin sunulmasına yönelik çabaların ve taahhütlerin izlenmesine yardımcı olur. Kapsamlı bir kurumsal haritalama ve koordinasyon mekanizmalarının varlığına ilişkin veriler, adalet ve toplumsal cinsiyet aygıtlarının kurumsal kapasitesinin ölçülmesine olanak tanır.

Uygulamada yurttaşların kapsayıcı bir adalet sisteminden yararlanıp yararlanmadığını anlamak için veri toplama, kullanıcı memnuniyeti araştırmalarını, sivil toplum kuruluşları ve yargı temsilcileriyle yapılan görüşmeleri ve toplumsal cinsiyete duyarlı mevzuatın uygulanmasını izlemek amacıyla vaka takibini içermelidir.

Son olarak, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeyi teşvik edecek politikalar, bütçelemenin ve harcamaların farklı boyutlarını ele alan çalışmalara

23 UNIFEM (2008), "Budgeting for women's rights – Monitoring governments' budgets for compliance with CEDAW", "Kadın hakları için bütçeleme – Devlet bütçelerinin CEDAW ile uygunluğu açısından izlenmesi, UNIFEM, New York.

dayanmalıdır: 1) kaynakların kadınların adalete erişiminin temel unsurlarını kapsayacak şekilde tahsis edilmesini sağlamak için politika oluşturma (ücretsiz adli yardım ve temsil gibi adalet profesyonellerine yönelik toplumsal cinsiyet eğitimleri, harç muafiyetleri, ihtisas mahkemeleri ve özel birimler); 2) kaynakların amaçlanan yararlanıcılara ulaşmasını sağlamak için harcamaların takibi; 3) tahsis edilen kaynakların insan hakları standartlarına uygun, ayrımcı olmayan, toplumsal cinsiyete duyarlı sonuçlar üretilip üretilmediğini belirlemek için yararlanıcı değerlendirmeleri ; 4) kadınlar ve erkekler tarafından ücretsiz adli yardıma erişim gibi cinsiyete göre ayrılmış göstergeleri kullanan nicel çalışmalar yürütme.

III. Nitelikli ve maddi olarak karşılanabilir hukuki tavsiye ve temsil erişim

a. Erişilebilirlik, nitelik, maliyet ve erişim gereksinimleri

b. Adalet ve hukuk profesyonelleri için toplumsal cinsiyet eğitimi

c. Hedeflenen hukuki yardım ve danışmanlık hizmetlerinin varlığı

Şikayetlerine adli bir çözüm arayanlar için, adalet sisteminde yolunu bulmaya çalışmak zor olabilir, bu da zaman ve para israfına ve nihayetinde, yargı yolunu tamamen terk etmeye yol açabilir. Hukuki bir talepte bulunma kararından başlayarak, yargı yeri seçimine, adalet sürecinde yardımın ve temsilin güvence altına alınmasına kadar, ücretsiz veya maddi olarak karşılanabilir hukuki tavsiyeye ve temsile erişim, herkes için adalete eşit erişimi teşvik eder ve, ortalama olarak, kadınları erkeklerden daha fazla etkileyen kapasite açığını giderme potansiyeline sahiptir. Özellikle, hedefe yönelik hukuki yardım, kadınların adalete erişimleri üzerinde, tecavüz veya istismar vakalarını bildirme veya doğum, evlilik veya boşanma belgelerini elde etme kapasitelerini artırarak olumlu bir etki göstermiştir.^{24 25} Ancak, hem ceza hem de hukuk davaları için adli yardım içeren, nitelikli ve maddi olarak karşılanabilir hukuki yardıma ve temsile, herkes nadiren ulaşabilmektedir. Hukuk profesyonellerinin önyargıları ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı uygulamaları, kadınların hukuki yardım ve temsil ihtiyaçlarının karşılanmasını daha da kısıtlamaktadır.

Politika oluşturma odağı. Avukatlık ücretini ödeyemeyenler için hukuki danışmanlık ve temsil hizmetleri devlet, özel avukatlar, sivil toplum kuruluşları ve akademik kurumlar gibi farklı aktörler tarafından sağlanabilir. Etkili politikalar, yalnızca bu tür hizmetlerin mevcudiyetine değil, aynı zamanda nitelik, maliyet ve erişim gereksinimlerine de odaklanmalıdır. Özellikle, politika yapımcılar, hukuki danışmanlık ve temsil hizmetlerini sunan avukatların

24 "See Defensoria de la Mujer Indígena (DEMI) (2007), "El acceso de las mujeres indígenas al sistema de justicia oficial de Guatemala- la: segundo informe DEMI, Ciudad de Guatemala; Sieder R ve diğerleri (2010). "Indigenous women's access to justice in Latin America", "Latin Amerika'da yerli kadınların adalete erişimi" BM Kadın Birimi için arka plan belgesi (2011), BM Kadın Birimi tarafından atıfta bulunduğu halıyla (2011), s. 57.

25 UN Kadın Birimi ve Avrupa Konseyi (2016), s. 141.

ve diğer hukuk profesyonellerinin kapasitelerini güçlendirecek mekanizmalar tasarlamalı ve toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılardan ve önyargılardan uzak olmalarını sağlamalıdır. Bu sebeple, müdahaleler, toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirme eğitiminin yanı sıra, hukuki yardım ve temsil hizmetleri sunanlar için performans ve nitelik standartlarını da içermelidir²⁶. Bu programların tasarlanması için toplanacak kilit veriler, kullanıcı memnuniyet düzeyi, hukuki yardım ve temsil hizmetleri sunan kişilere duyulan güveni ve bu hizmetlerin kullanım olasılığını içerir. Bunlar, adaletin talep tarafına odaklanan yararlı göstergelerdir. Öte yandan, toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış, adli yardım sağlayıcılarının sayısına, toplumsal cinsiyete özgü sorunlara yaklaşımlarına, erişim engellerine, ve maddi durumu yeterli olmayan kişilere yardım sağlanmış davaların değerlendirilmesine ilişkin idari veriler, bu hizmetlerin gerçek kapsamının ve yanıt verebilirliğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ücretsiz hukuki yardım ve temsil koşulları hakkında bilgi, bu yardımların kadınlar için gerçekte erişilebilirliklerini anlamak için de önemlidir. Son olarak, özellikle kadınlarla ilgili yasal konulara (örneğin, aile hukuku, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet) odaklanan hukuki danışmanlık ve temsil merkezlerinin/birimlerinin varlığı ve niteliğine ilişkin veriler, bu hizmetlerin kadınların ve kız çocuklarının belirli adalet ihtiyaçlarına yanıt verme kabiliyeti hakkında fikir verecektir.

IV. Kadınların hak ve hukuk bilinci

Haklar hakkında bilgi

Dava konusu edilebilir sorunlarının çözümüne ilişkin mevcut adalet platformlarına ve mekanizmalarına dair bilgi (hukuki tavsiye ve hukuki temsil hizmetleri dahil)²⁷

Kişinin haklarının (ve yükümlülüklerinin) farkında olması, kişinin belirli bir durumun yasal yollarla çözülebilecek (yani "dava edilebilir") nitelikte olup olmadığını belirlemesi ve böylece adaleti araması bakımından adalet erişiminin ilk ve en önemli adımıdır. Benzer şekilde, ne kadar genel olursa olsun, adalet platformları ve dava konusu edilebilir sorunların çözümü için mevcut mekanizmalar hakkında bilgi sahibi olmak, kişilerin yasal sorunları hakkında bilinçli kararlar vermeleri için elzemdir. Okuryazarlık oranlarında, ekonomik kaynaklarda, zaman yoksunluğunda ve ailevi ve sosyal nitelikli güç dinamiklerinde toplumsal cinsiyet farklılıkları, genellikle kadınların ve kız çocuklarının yasal farkındalık ve okuryazarlık düzeylerinin erkeklerden daha düşük olduğu ve bu sebeple, sorunlarına yasal yollarla bağımsız olarak çözüm aramalarının daha zor olduğu anlamına gelir. Kadınların adalet erişimine hak temelli bir yaklaşım çerçevesinde devletler, kadınlara, adalet sisteminden yararlanmaları için gerekli araç ve becerileri sunma ve adalet erişim haklarını talep etmelerini sağlama sorumluluğunu taşır. Kadınların yasal farkındalığını

26 UNODC (2016), "Global study on legal aid – Global report", "Adli yardım küresel çalışması – Küresel rapor", UNODC, New York.

27 Amerikan Barolar Birliği Hukukun Üstünlüğü Girişimi (2012), s. 11.

ve okuryazarlığını arttırmaya odaklanan programlar, kadınların adalete erişimini güçlendirmek isteyen devletler için kilit giriş noktaları niteliğindedir. Gerçekten de, bu tür müdahaleler, kadınları haklarını talep etmeleri için güçlendirerek, aynı zamanda adalet sisteminin yanıt verebilirliğini ve hesap verebilirliğini de artırmaktadır.

Politika oluşturma odağı. Kadınların ve kız çocuklarının, haklarına ve bu hakları korumak ve uygulamak için başvurabilecekleri mekanizmalara ilişkin farkındalık düzeylerinin ne olduğunu ilk elden öğrenmek çok önemli olsa da, farkındalığı arttırmak ve olası toplumsal cinsiyet farklarını kapatmak amacıyla talep tarafındaki veriler, yargı sisteminin ve sivil toplum aktörlerinin hem kadınların yasal farkındalığına hem de mevcut araçlar hakkındaki bilgilerine ilişkin verileri ile bütünleştirilmelidir. Kullanımı kolay ve ücretsiz veya maddi olarak karşılanabilir yasal bilgi kaynaklarının mevcudiyeti (fiziksel veya çevrimiçi hukuk kütüphaneleri, mahkemelerdeki veya sağlık merkezleri, okul kompleksi gibi diğer stratejik konumlardaki hukuki danışmanlık birimleri/ hizmetleri gibi) ve hedefli hak bilinci kazandırma kampanyaları, adalet mekanizmalarına erişimi artırmaya yardımcı olabilecek unsurlardan bazılarıdır, ve bu unsurların varlığı, niteliği ve etkinliği, adalet sisteminin erişilebilirliğinin değerlendirilmesinde dikkate alınmalıdır.

Bu yayının çevirisi, "Batı Balkanlar ve Türkiye'ye Yönelik Yatay Destek Programı 2019 - 2022" ortak programının bir parçası olan "Türkiye'de Kadınların Adalete Erişiminin Desteklenmesi" başlıklı Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi ortak projesinin fonları kullanılarak hazırlanmıştır. Burada ifade edilen görüşler hiçbir şekilde taraflardan herhangi birinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Avrupa Birliği üye ülkeleri bilgi, kaynak ve geleceklelerini birleştirmeye karar vermiştir. Bu ülkeler, birlikte, kültürel çeşitlilik, hoşgörü ve bireysel özgürlükleri korurken, istikrar, demokrasi ve sürdürülebilir kalkınma bölgesi oluşturmuşlardır. Avrupa Birliği, bu kazanımlarını ve değerlerini sınırları ötesindeki ülkeler ve insanlarla da paylaşmaya kararlıdır.

www.europa.eu

Avrupa Konseyi Avrupa kıtasının önde gelen insan hakları kurulusudur. Kurulus, Avrupa Birliği'ne üye tüm ülkeler dahil olmak üzere 46 üye ülkeden oluşmaktadır. Tüm Avrupa Konseyi üyeleri insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü korumaya yönelik Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşmenin üye ülkelerdeki uygulamasını denetler.

www.coe.int

Bu proje Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi tarafından finanse edilmektedir

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Bu proje Avrupa Konseyi tarafından yürütülmektedir